

Шевчук Ю.В.

СУЧАСНИЙ СТАН І СТРУКТУРА ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі фінансового забезпечення соціального захисту населення, розкривається на основі механізмів формування джерел фінансування та оцінці їх стану. З цією метою проведено аналіз основних джерел бюджету України та його видатків. З'ясовано роль цільових позабюджетних фондів та недержавних пенсійних фондів у фінансовому забезпеченні соціального захисту населення. Надано рекомендації щодо удосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Ключові слова: *фінансове забезпечення, соціальний захист, соціальне страхування, податки, бюджетні джерела, позабюджетні джерела, соціальні видатки.*

Шевчук Ю.В.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И СТРУКТУРА ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Статья посвящена проблеме финансового обеспечения социальной защиты населения, раскрывается на основе механизмов формирования источников финансирования и оценке их состояния. С этой целью проведен анализ основных источников бюджета Украины и его расходов. Выявлена роль целевых внебюджетных фондов и негосударственных пенсионных фондов в финансовом обеспечении социальной защиты населения. Даны рекомендации по совершенствованию финансового обеспечения социальной защиты населения.

Ключевые слова: *финансовое обеспечение, социальная защита, социальное страхование, налоги, бюджетные источники, внебюджетные источники, социальные расходы.*

**MODERN STATE AND STRUCTURE OF SOCIAL SECURITY
FUNDING IN UKRAINE**

***Annotation.** The article is devoted to the problem of social security funding that is revealed through mechanisms of funding sources formation and analysis of their state. Due to this target was performed the analysis of main income sources in Budget of Ukraine and its expenditures. Defined the role of extra-budget funds and private pension funds in social security funding. Made proposals on improvement of social security funding.*

***Key words:** funding, social security, social insurance, taxes, budget sources, extra-budget sources, social expenditures.*

Постановка проблеми. Серед причин, які погіршують рівень життя населення, вагому роль відіграє недостатній рівень соціального захисту. На жаль, сьогодні, Україна опинилася в умовах соціальної диференціації населення, падіння рівня життя, зниження соціальної захищеності громадян та їхньої невпевненості у майбутньому. Бюджетні та позабюджетні джерела фінансування соціального захисту населення не забезпечують належного рівня соціально-економічного розвитку країни та добробуту її громадян. Тому одним з ключових питань сьогодення є удосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення, яке повинно базуватись на покращенні фінансування конкретних заходів, передбачених відповідними програмами, які, в свою чергу, мають сприяти розвитку економіки та піднесенню рівню життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика фінансового забезпечення соціального захисту населення привертає увагу багатьох представників фінансової науки, серед яких слід виділити вагомий внесок В. Андрущенко, В. Базилевича, Д. Богині, Н. Борецької, С. Вегери, О. Василенко, І. Гнибіденко., В.Єременко, В. Корнєєва, Е. Лібанової, В. Мандибури, В. Плиси, Ю.

Шевчук Ю.В. Сучасний стан і структура джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення Шклярського, В. Федосова, С. Юрія та інших. Водночас, сьогодні, з об'єктивних і суб'єктивних причин залишаються невирішеними ряд проблем у сфері фінансування соціального захисту з бюджетних та позабюджетних джерел. Одна із них відсутність комплексного підходу до удосконалення фінансування системи соціального захисту.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні стану та розробці на цій основі рекомендацій щодо вдосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу. Згідно ст. 46 Конституції України кожен громадянин має право на соціальний захист, який забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел фінансування [1]. Для розвитку економіки налагодження оптимального поєднання вищенаведених механізмів формування джерел фінансування соціального захисту є ключовим, оскільки значною мірою визначає рівень життя населення.

У загальному підході, соціальний захист – це перерозподіл суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують з боку суспільства особливої підтримки: від багатих до бідних, від здорових до хворих, від молодих до літніх. Його мета полягає у забезпеченні населення підтримкою з боку держави, шляхом надання мінімально необхідного життєвого рівня певним категоріям населення, гарантування їм стабільності та добробуту.

За таких умов ефективність соціального захисту населення визначною мірою залежить від якості його фінансового забезпечення. У фінансовій літературі термін «фінансове забезпечення» зустрічається доволі часто, проте лише в окремих працях розкривається його зміст. У більшості випадків його розглядають як метод фінансового механізму, що застосовується у процесі розподілу та перерозподілу виробленого у суспільстві національного продукту [2]. У межах предмета нашого дослідження дане поняття визначається як метод,

Шевчук Ю.В. Сучасний стан і структура джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення
який визначає механізми та джерела фінансування соціального захисту з метою забезпечення соціальних потреб населення.

Також, під фінансовим забезпеченням можна розуміти рух фінансових ресурсів, що забезпечує розподільчі і перерозподільчі процеси з метою утворення та використання фондів грошових коштів, призначених для забезпечення соціального захисту населення. Слід зазначити, що ці процеси охоплюють як формування централізованих та децентралізованих грошових фондів, так і їх використання для чітко визначених цілей, пов'язаних із соціальним забезпеченням громадян.

Фінансове забезпечення соціального захисту населення України також можна розглянути і як систему, яка реалізується через механізми фінансування, які у свою чергу формують джерела фінансування соціального захисту. Такими механізмами вважаються загальнодержавні податки та збори, загальнообов'язкові внески на державне соціальне страхування, місцеві податки, страхові внески на добровільне страхування, благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, добровільні пожертвування та інші.

Система фінансового забезпечення соціального захисту населення України здійснює видатки на підтримку дитячих закладів-інтернатів, притулків для неповнолітніх, ветеранів війни, малозабезпечених громадян, безпритульних, біженців тощо. Основна частина таких видатків виплачується із державного бюджету України та позабюджетних цільових фондів (Пенсійного фонду, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду соціального страхування від нещасних випадків, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та інших) (рис.1).

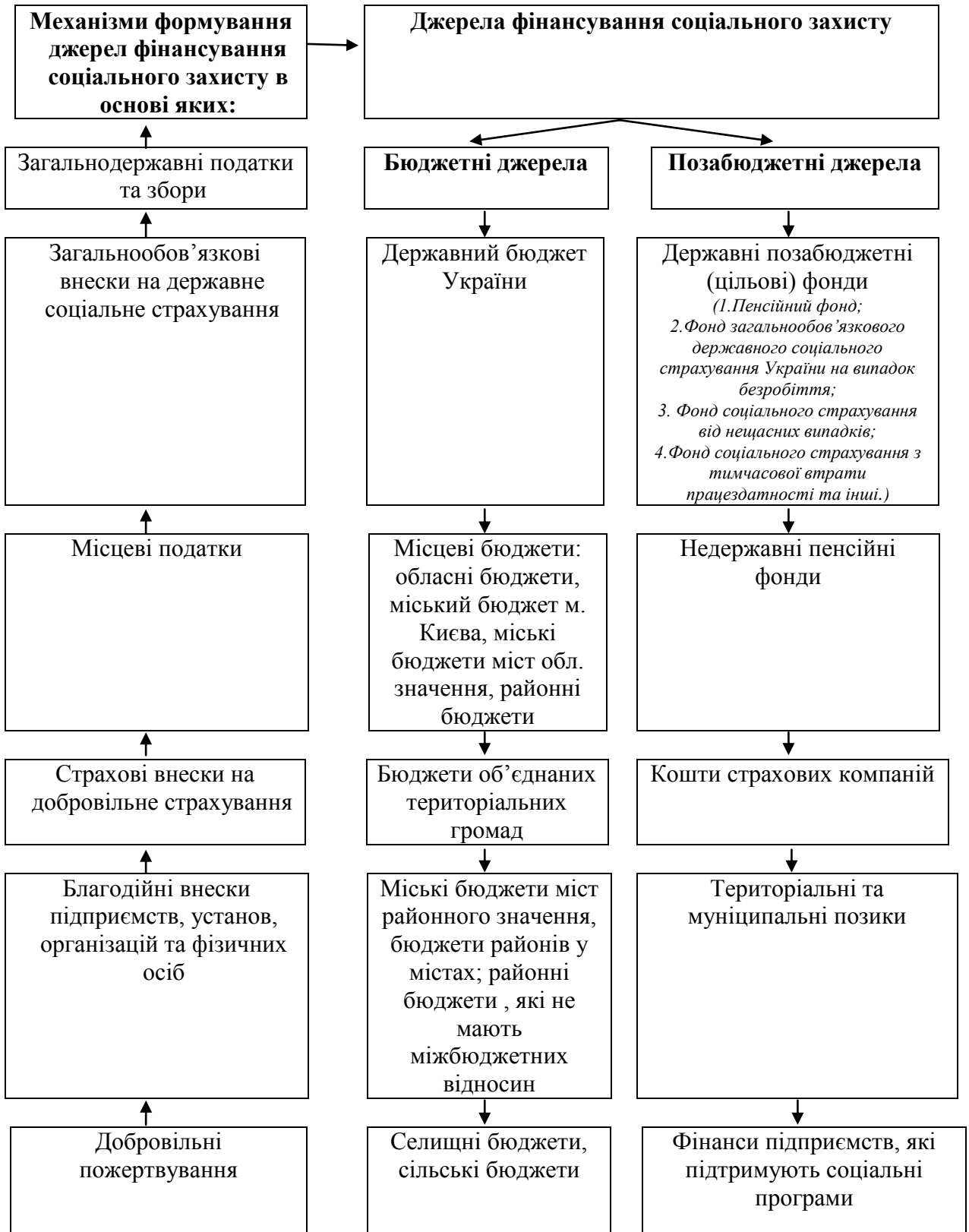

Рис.1. Система фінансового забезпечення соціального захисту населення України
Джерело: складено автором.

До основних механізмів формування доходів зведеного бюджету відносять податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та інші (Табл.1).

Таблиця 1

**Окремі показники виконання Зведеного бюджету України
за 2013-2015 років**

Показники	Роки					
	2013		2014		2015	
	Сума, млн. грн.	Темпи росту %	Сума, млн. грн.	Темпи росту %	Сума, млн. грн.	Темпи росту %
Доходи	442742,9	99,4	456067,3	103,0	652031,0	143
Податок з доходів фізичних осіб	72151,1	106,0	75202,9	104,2	99983,2	133,0
Податок на прибуток підприємств	54993,8	98,6	40201,5	73,1	39053,2	97,1
Податок на додану вартість	181716,9	98,3	139024,3	76,5	178452,4	128,4
Акцизний податок із вироблених в Україні товарів	27721,3	96,7	28244,2	101,9	38783,8	137,3
Рентна плата за користування надрами	14255,3	100,1	19620,4	137,9	38008,3	193,7
Земельний податок та орендна плата	12802,9	101,8	12083,9	94,4	14831,4	122,7
Ввізне мито	13264,6	102,1	12388,6	93,4	39881,0	321,9
Кошти, що перераховуються НБУ відповідно до Закону України «Про Національний банк України»	28308,2	119,9	22807,3	80,6	61803,6	271,0
Власні надходження бюджетних установ	37857,2	110,7	31672,0	83,7	41692,7	131,6
ВВП	1454931	X	1566728	X	1974958	X
Всього доходів до ВВП, %	30,43	X	29,1	X	33,01	X

Джерело: складено за даними [3].

Дані показники свідчать про збільшення доходів зведеного бюджету, у 2015 році він збільшився на 195963,7 млн. грн. у порівнянні з 2014 роком. Це зумовлено, збільшенням всіх статей доходів, крім податку на прибуток підприємств, який зменшився на 1148,3 млн. грн. порівняно з 2014 роком. Зростання податкових надходжень здійснює позитивний вплив на систему фінансового забезпечення соціального захисту населення. Це передумова збільшення видатків на соціальний захист, що за складних соціально-

Шевчук Ю.В. Сучасний стан і структура джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення економічних умовах є одним із реальних шляхів підтримки вразливих верств населення.

Соціальний захист та соціальне забезпечення є найбільш видатковою частиною Зведеного бюджету України, яка за обсягом випереджає охорону здоров'я та освіту (Рис.2).

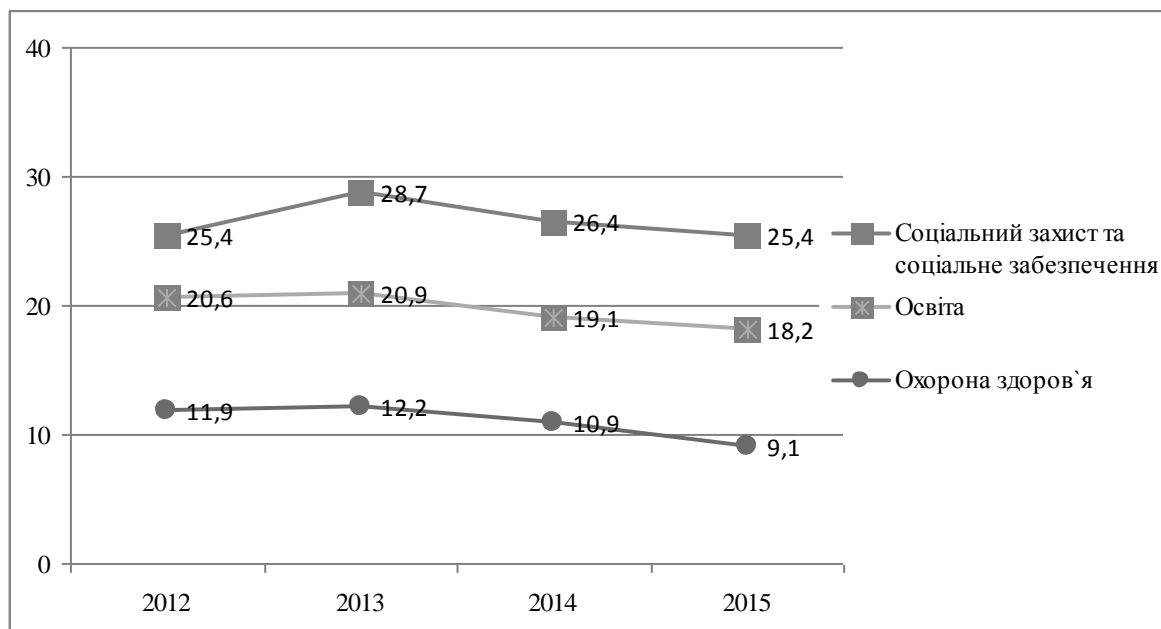

Рис. 2. Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення та на інші функції держави у Зведеному бюджеті України, %

Джерело: складено за даними [3].

У 2015 році частка видатків зведеного бюджету України на соціальний захист становила 25,2%, що на один відсоток менше у порівнянні з попереднім роком, а найбільший відсоток припадає на 2013 рік – 28,7%. Дані показники засвідчують, реальне покращення (хоча і з коливаннями), фінансування соціального захисту, проте за сучасних економічних умов дані кошти не завжди можуть забезпечити належним чином соціальні потреби громадян.

Не менш важливим джерелом фінансового забезпечення соціального захисту населення є цільові позабюджетні фонди. Даними фондами в повному обсязі забезпечується фінансування страхових виплат. Так, із бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у 2015 році виплачено страхових виплат потерпілим (членам їх сімей) 6319,3 млн. гривень. А щомісячна грошова сума в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого

Шевчук Ю.В. Сучасний стан і структура джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення заробітку потерпілого, в 2015 році склала 5716,5 млн. грн., що на 1583,4 млн. грн., або на 38,3% більше в порівнянні з 2014 роком. Середньомісячний розмір призначеної виплати склав 1814,8 грн., що на 411,8 грн., або на 29,4% більше порівняно з минулим роком [4]. Основним завданням фонду є виплата коштів потерпілим (членам їх сімей), а також реалізація таких функцій:

- 1) профілактика нещасних випадків та професійних захворювань, а саме: створення умов для раннього діагностування професійних захворювань, аналіз причин нещасних випадків на виробництві, оцінку на відповідальність вимогам безпеки машин, обладнання та інше;
- 2) надання медичної, соціальної та професійної реабілітації, що включає: першу невідкладну медичну допомогу постраждалому, здійснення його ефективного лікування, забезпечення необхідними лікарськими засобами та інше;
- 3) відшкодування шкоди потерпілим на виробництві (членам їх сімей): допомога у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, щомісячні страхові виплати, пенсія по інвалідності та інше.

У Фонді загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, виконавчою дирекцією є Державна служба зайнятості, дані якої свідчать про те, що ситуація на ринку безробіття в Україні поступово стабілізується. Так, у 2015 році чисельність безробітних становила 1,7 млн. осіб та, у порівнянні з 2014 роком, скоротилася на 193 тисячі. Рівень безробіття знизився до 9,1% економічно активного населення проти 9,3% у 2014 році [5].

Щодо показників діяльності Пенсійного Фонду України, то протягом 2015 року до бюджету Фонду з усіх законодавчо визначених джерел доходів надійшло 264732,0 млн. грн., що на 24860,3 млн. грн. більше, ніж у 2014 році. Власні надходження склали 169831,1 млн. грн., що порівняно з 2014 роком зросли на 5907,8 млн. грн., або на 3,5%.

Видатки Пенсійного фонду України засвідчили тенденцію до зростання у 2015 році, вони становили 253,4 млн. грн., що на 9,9 млн. грн. більше ніж у 2014 році (рис. 3.).

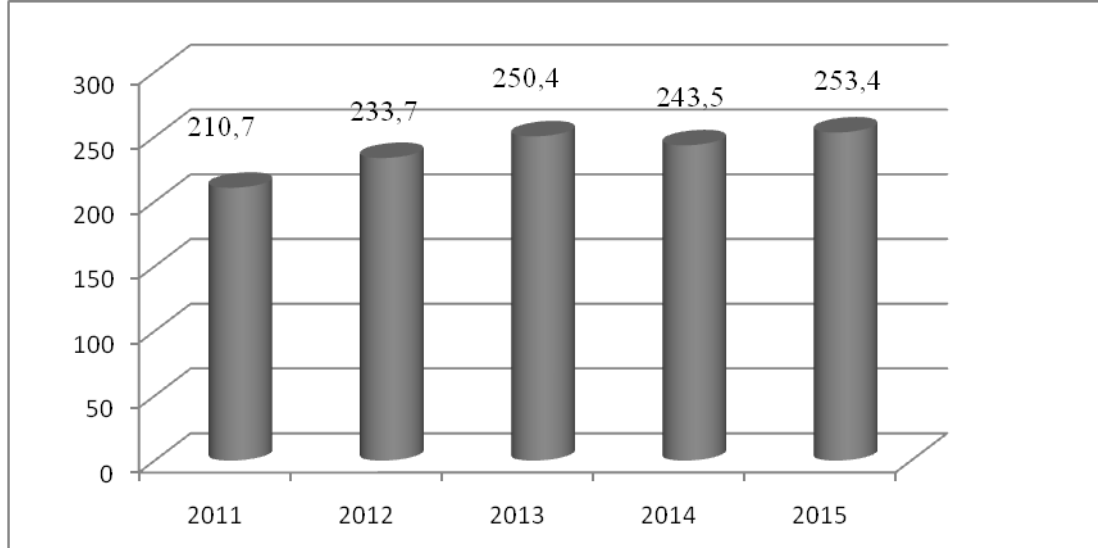

Рис. 3. Видатки Пенсійного фонду України на виплату пенсій та грошової допомоги (млн. грн.)

Джерело: складено за даними [6].

Видатки Пенсійного фонду є життєво необхідними як для пенсіонерів, так і для інвалідів з дитинства та інших категорій населення. Саме за допомогою пенсій населення може реалізовувати ряд своїх соціальних, економічних потреб, проте рівень пенсій в Україні є надто низьким для задоволення цих потреб.

Слід також, відзначити роль недержавних пенсійних фондів у фінансовому забезпеченні соціального захисту населення. У 2015 році у Державному реєстрі фінансових установ зареєстровано 72 недержавних пенсійних фондів, що на 4 НПФ менше ніж у 2014 році. У 2015 році загальна кількість учасників НПФ становила 836,7 тис. осіб., з яких отримують пенсійні виплати 82,2 тис. (9,8% від загальної кількості учасників) [7].

Розмір загальних активів НПФ у 2015 році становив 0,1% ВВП. Це найменший показник за останні п'ять років, оскільки у 2011 і 2012 роках він становив 0,11%, а у 2013 і 2014 роках – 0,14% і 0,16% ВВП відповідно. Розмір пенсійних виплат хоча й збільшується з кожним роком, але займає лише близько 0,01-0,02% ВВП. Це свідчить про те, що роль НПФ у фінансовому забезпеченні соціального захисту незначна.

На жаль, вище проаналізовані бюджетні та позабюджетних джерела фінансового забезпечення соціального захисту населення не можуть належним

Шевчук Ю.В. Сучасний стан і структура джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення
чином забезпечити українцям гідне життя. Основна проблема, що породжує дану ситуацію – неефективне державне управління страховим захистом населення і, як результат, - нестача коштів у державному бюджеті. Багато передбачених чинним законодавством соціальних виплат не спрямовуються чітко тим категоріям громадян, які дійсно її потребують. Це приводить до нерівності, що виникає у системі соціального захисту.

Висновки. Аналіз бюджетного та позабюджетного фінансового забезпечення соціального захисту населення показує, що існує ряд проблем у даній сфері, найголовнішою з яких є неефективне використання державних коштів. Для виходу із цієї складної ситуації, необхідно удосконалити фінансове забезпечення соціального захисту населення, а саме здійснити:

- 1) забезпечення цільового характеру пільг соціального спрямування;
- 2) підвищення ефективності використання бюджетних видатків на соціальну сферу, забезпечення їх цільового використання;
- 3) посилення впливу держави на розподіл доходів через фіскальні механізми;
- 4) прискорення процесу впровадження пенсійної реформи з формуванням механізмів інвестиційного використання коштів пенсійних фондів, гарантуванням надійності їхніх вкладень;
- 5) активізацію державної політики на ринку праці з метою його якнайшвидшої адаптації до структурних змін, які відбуваються в економіці;
- 6) заохочення дій, які здійснюються підприємствами щодо підвищення продуктивності праці та супроводжуються відповідним збільшенням доходів працюючих;
- 7) здійснення цільових кроків щодо стимулювання розвитку національного виробництва у відповідь на зростання внутрішнього споживчого попиту.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України, 1996, №30, ст. 141. — [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Роик В.Д. Основы социального страхования [Текст]: [монографія] / Роик В.Д. – Москва: Анкил, 2005. – 256 с.
3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://www.minfin.gov.ua>
4. Офіційний сайт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://www.social.org.ua/view/5723>
5. Офіційний сайт Державної служби зайнятості захворювань [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog>
6. Офіційний сайт Пенсійного Фонду України захворювань [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>
7. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://nfp.gov.ua>
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 49-51, ст. 376. . — [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 22, ст.171. - [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>
10. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили

Шевчук Ю.В. Сучасний стан і структура джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення втрату працездатності: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 46-47, ст.403. - [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/ed20120323>

11. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 14, ст.71. - [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2240-14>

12. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/find/a?find=%CF%EЕ%F8%F>

Шевчук Юлія Василівна – старший викладач кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України